HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

XIVA XONLIGIDA AYOLLAR MULK HUQUQI VA IQTISODIY FAOLLIGI

Mutallibjonov Boburmirzo

University of Business and Science 4 bosqich talabasi
Tel; 770027027
https://orcid.org/0009-0009-3234-6093
bmutallibjonov@gmail.com

Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.21772255

Anotatsiya: Ushbu maqola Xiva xonligida (XVII–XIX asrlar) ayollarning mulk huquqi va iqtisodiy faolligi masalasini tarixiy manbalar va ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, Markaziy Osiyo xonliklari tarixida gender jihatlar, xususan ayollarning iqtisodiy roli yetarlicha o‘rganilmagan. Maqsad – shariat qoidalari, mahalliy urf-odatlar va amaliyotdagi ayollar mulkiy holatini yoritish hamda ularning iqtisodiy faollik darajasini aniqlash. Metodologik jihatdan tarixiy-genetik, qiyosiy-tahliliy va arxeografik usullar qo‘llanilib, vaqf hujjatlari, sud daftarlari va sayyohlar yozuvlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Xiva ayollari qonunan mulkka egalik qilish, meros olish va savdo-sotiq bilan shug‘ullanish huquqiga ega bo‘lgan, yuqori tabaqa hamda beva ayollar esa nisbatan mustaqil iqtisodiy faoliyat yuritgan. Shu bilan birga, bu huquqlar patriarxal munosabatlar tufayli amalda ko‘pincha erkak qarindoshlar nazorati ostida qolgan. Muhokama davomida aniqlanishicha, Xivada ayollarning iqtisodiy ishtiroki Buxoro va Qo‘qonga qaraganda qulayroq bo‘lgan, bunga qadimiy turkiy urf-odatlar va ko‘chmanchi xo‘jalik turining ta’siri sabab qilib ko‘rsatilgan. Xulosa qilib aytganda, Xiva xonligida ayollar iqtisodiy hayotning faol ishtirokchilari bo‘lib, ularning roli “passiv” stereotipiga sig‘maydi. Kelgusida arxiv hujjatlarini keng jalb qilish orqali ushbu masalani miqdoriy jihatdan chuqurlashtirish zarur.

Kalit so‘zlar: Xiva xonligi, ayollar, mulk huquqi, iqtisodiy faollik, shariat, vaqf, gender tarixi, Markaziy Osiyo.

Kirish

Xiva xonligida ayollarning mulk huquqi va iqtisodiy faolligi masalasi o‘zining murakkab va ziddiyatli tabiati bilan ajralib turadi. Bir tomondan, islom qonunchiligi (shariat) va mahalliy urf-odatlar ayollarga nisbatan an’anaviy patriarxal munosabatni mustahkamlab, ularning jamiyatdagi o‘rnini asosan oilaviy doira bilan chegaralagan bo‘lsa, ikkinchi tomondan, amaliy hayotda ayollarning iqtisodiy hayotda faol ishtirok etishi va mulkiy mustaqilligiga oid misollar mavjud edi. Tarixiy manbalar va arxeografik hujjatlar shuni ko‘rsatadiki, Xiva xonligida ayollar o‘z nomlariga ko‘char va ko‘chmas mulkka egalik qilish, meros olish, vaqf mulklarini boshqarish hamda savdo-sotiq bilan shug‘ullanish huquqiga ega bo‘lganlar. Ayniqsa, yuqori tabaqaga mansub ayollar – xon oilasi a’zolari, amir va boylarning xotinlari – katta yer maydonlari, karvonsaroylar va do‘konlarga egalik qilib, ularning daromadlarini mustaqil tasarruf etganlar. Shuningdek, oddiy ayollar ham qo‘l mehnati, tikuvchilik, kashtachilik va ipakchilik kabi hunarmandchilik turlari orqali iqtisodiy faollik ko‘rsatib, oila byudjetiga hissa qo‘shganlar.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Biroq bu huquqlar amalda ko‘pincha erkaklar – ota, er yoki aka-ukalarning nazorati ostida amalga oshirilgan. Ayollarning sudga murojaat qilish, bitim tuzish yoki katta hajmdagi mulkni sotish kabi harakatlari cheklovlarga uchragan. Shunga qaramay, o‘rta asr Sharqining boshqa davlatlariga nisbatan Xiva xonligidagi ayollarning iqtisodiy va huquqiy holati nisbatan qulayroq bo‘lgan, deyish mumkin. Umuman olganda, Xiva xonligida ayollarning mulk huquqi va iqtisodiy faolligi o‘sha davr jamiyatining ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishi, diniy qarashlar va mahalliy mentalitetning uyg‘unlashuvi natijasida shakllangan. Bu boradagi tadqiqotlar Markaziy Osiyo xalqlari tarixida gender munosabatlari va ayollarning jamiyatdagi rolini to‘liqroq tushunishga xizmat qiladi, shuningdek, zamonaviy tarixshunoslikda ushbu mavzuning dolzarbligini ta’kidlaydi. Kelgusida bu masalani arxiv hujjatlari va mahalliy sud yozuvlari asosida chuqurroq o‘rganish tarixiy haqiqatni yanada ob’ektiv yoritishga imkon beradi.

Adabiyotlar tahlili

Xiva xonligida ayollarning mulk huquqi va iqtisodiy faolligi masalasi mahalliy va xorijiy tarixshunoslikda turlicha yoritilgan bo‘lib, ushbu mavzu bo‘yicha ilmiy adabiyotlar soni cheklangan. Shu bilan birga, so‘nggi yillarda Markaziy Osiyo O‘rta asrlar tarixi, xususan, ayollar tarixiga oid tadqiqotlar faollashgani ushbu masalaga qiziqish ortganidan dalolat beradi. O‘zbekiston olimlaridan B. Ahmadovning “Xiva xonligi tarixi” asarida xonlikning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishi, jumladan, ayollarning mulkiy holatiga oid qimmatli ma’lumotlar keltirilgan. Muallif ta’kidlashicha, shariat qoidalariga ko‘ra, ayollar o‘z ulushidagi merosga ega bo‘lgan, biroq amalda bu huquq ko‘pincha erkak qarindoshlar tomonidan cheklangan [1, B. 74]. Shuningdek, Ahmadov vaqf hujjatlariga asoslanib, ayollarning xayriya mulklarini boshqarishdagi faol ishtirokini qayd etgan [1, B. 89].H Yo‘ldoshevning “O‘rta Osiyo xonliklarida ijtimoiy munosabatlar” monografiyasida ayollarning iqtisodiy faolligi, ayniqsa, shahar aholisi orasida keng tarqalganligi qayd etilgan. Unga ko‘ra, Xivada ayollar bozor savdosi, qo‘l mehnati va zargarlik kabi sohalarda faol bo‘lgan, ba’zilari hatto ustaxonalarga egalik qilganlar [2, B. 56]. Yo‘ldoshev bu holatni islomdagi “mulkni mustaqil tasarruf etish” tamoyili bilan bog‘laydi, biroq bu huquqning ijtimoiy tabaqaga qarab farq qilganini ham ta’kidlaydi [2, B. 62]. Xorijiy tadqiqotchilardan ingliz sayyohi va sharqshunosi A. Vambery “Xiva va Buxoro” asarida mahalliy ayollarning iqtisodiy hayotdagi o‘rniga oid etnografik kuzatuvlar qoldirgan. Uning yozishicha, Xiva ayollari, ayniqsa, turkman va qoraqalpoq jamoalarida, chorvachilik va gilamdo‘zlik mahsulotlarini sotish orqali sezilarli daromad olganlar [3, B. 132]. Vamberyning fikricha, bu holat ko‘chmanchi va yarim ko‘chmanchi xalqlarda ayollarning nisbatan yuqori iqtisodiy mustaqilligini saqlab qolganligi bilan izohlanadi [3, B. 135]. Keyingi davr tadqiqotlaridan Sh. Qozonchining “Xiva xonligida ijtimoiy tabaqalar” maqolasida hududdagi 200 dan ortiq vaqf va sud hujjatlari tahlil qilingan. Muallif ayollarning mulk sotib olish, sovg‘a qilish va ijaraga berish bo‘yicha bitimlarida mustaqil tomon sifatida ishtirok etganini isbotlagan [4, B. 28]. Qozonchi, shuningdek, sud hujjatlarida ayollarning erkaklar bilan teng ravishda da’vogar va javobgar bo‘lganiga oid misollar keltirgan [4, B. 34].Ayrim manbalarda, jumladan, M. Muxammadjonovning “Markaziy Osiyo ayollari tarixi ocherklari” asarida Xiva xonligida ayollarning huquqiy holati Buxoro va Qo‘qon xonliklariga nisbatan qulayroq bo‘lganligi, bunga sabab sifatida Xivada qadimiy zardushtiy va turkiy urf-odatlarning ta’siri kuchli saqlanib qolganligi ko‘rsatilgan [5, B. 118]. Biroq muallif bu xulosani tasdiqlash uchun yetarli arxiv manbalari kamligini tan oladi [5, B. 120].

Umuman, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Xiva xonligida ayollarning mulk huquqi va iqtisodiy faolligi masalasi hali to‘liq o‘rganilmagan. Ko‘pgina tadqiqotchilar asosiy e’tiborni siyosiy va harbiy tarixga qaratgan bo‘lsa, gender jihatlar ikkinchi darajali masala sifatida ko‘rilgan. So‘nggi yillarda arxiv hujjatlari va sud yozuvlari asosida olib borilayotgan ishlar ushbu bo‘shliqni

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

to‘ldirishga xizmat qilmoqda. Kelgusida mahalliy xo‘jalik daftarlari, shariat sudlari protokollari va vaqf hujjatlarini keng jalb qilish orqali ayollarning iqtisodiy faolligini miqdoriy jihatdan ham tahlil qilish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot Xiva xonligida ayollarning mulk huquqi va iqtisodiy faolligi masalasini ilmiy jihatdan ob’yektiv yoritishga qaratilgan bo‘lib, ishda bir qator ilmiy usullar va yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini tarixiylik, tizimlilik va qiyosiy-tahliliy tamoyillar tashkil etdi [6, B. 12]. Mazkur tamoyillar tarixiy hodisalarni o‘zaro bog‘liqlikda, ijtimoiy-iqtisodiy, huquqiy va madaniy omillar majmui sifatida o‘rganish imkonini berdi.

Tadqiqotda asosan quyidagi ilmiy usullar qo‘llanildi:

1Tarixiy-genetik usul – ayollarning mulkiy holati va iqtisodiy faolligining Xiva xonligi davrida qanday shakllanganligi va rivojlanganligini xronologik ketma-ketlikda yoritish uchun xizmat qildi [7, B. 45]. Bu usul orqali o‘rta asr qonunchiligi, urf-odatlari va amaliyotining o‘zgarish dinamikasi kuzatildi.

2. Qiyosiy-tarixiy usul – Xiva xonligidagi ayollar holatini Buxoro, Qo‘qon xonliklari hamda boshqa Sharq davlatlari bilan solishtirish, o‘xshash va farqli jihatlarni aniqlash imkonini berdi [2, B. 58]. Bu usul, shuningdek, turli ijtimoiy tabaqalar (xon oilasi, ruhoniylar, savdogarlar, dehqonlar) vakili ayollarning iqtisodiy faolligidagi tafovutlarni ko‘rsatishga yordam berdi [4, B. 30].

3. Arxeografik va manbashunoslik usullari – mavzuga oid yozma manbalarni tanlash, tasniflash va tanqidiy tahlil qilishda qo‘llanildi. Bunda birinchi navbatda qo‘lyozma vaqf hujjatlari, shariat sudlarining qozilik daftarlari, shuningdek, Rossiya imperiyasi arxivlarida saqlanayotgan Xiva xonligiga oid hisobotlar o‘rganildi [8, B. 22]. Hujjatlarning ishonchliligini tekshirishda ularni boshqa manbalar (sayyohlar yozuvlari, zamonaviy solnomalar) bilan o‘zaro taqqoslash orqali faktlarning haqqoniyligi aniqlangan [1, B. 76].

4. Tizimli va strukturaviy tahlil – ayollarning huquqiy holati, ularning mulkka egalik qilish, meros olish, bitimlar tuzish va sudda ishtirok etish kabi jihatlarini bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganishga xizmat qildi. Bu usul ijtimoiy institutlar (nikoh, oila, meros, vaqf) va iqtisodiy jarayonlar orasidagi aloqalarni ochib berdi [5, B. 115].

5. Etnografik va statistik metodlar – Vambery, Nalivkin va boshqa sayyohlarning kuzatuvlari hamda chorva soni, yer maydoni, savdo aylanmasi kabi miqdoriy ko‘rsatkichlarni tahlil qilish orqali ayollar faoliyatining miqyosini aniqlashda foydalanildi [3, B. 133]. Statistika, afsuski, cheklangan miqdorda bo‘lganligi sababli, sifatli tahlilga ko‘proq urg‘u berildi. Tadqiqotning manba bazasi uch turkumdan iborat: a) xiva qo‘lyozma vaqf va sud hujjatlari (O‘zR FA Sharqshunoslik instituti fondi); b) Rossiya imperiyasi davri ofitser va diplomatlarining Xiva bo‘yicha hisobotlari; v) XV–XIX asrlarga oid musulmon huquqshunoslik risolalari va etnografik tavsiflar. Manbalarning xronologik chegarasi asosan XVII–XIX asrlar bilan belgilangan, chunki bu davrga oid arxiv materiallari nisbatan ko‘proq saqlanib qolgan [8, B. 26]. Metodologik cheklovlar sifatida ayollar savodxonligi past bo‘lgani va hujjatlarning aksariyati erkaklar nomiga yozilgani sababli ayollarning mulkiy ishlari ko‘pincha vositachilar orqali amalga oshirilgan, bu esa ma’lumotlarning to‘liq emasligiga olib kelgan [4, B. 36].

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Shunga qaramay, ishonchli manbalarni qiyosiy tahlil qilish orqali tadqiqot natijalarining ishonchliligi ta’minlandi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari Xiva xonligida ayollarning mulk huquqi va iqtisodiy faolligi masalasi ilgari taxmin qilinganidan ancha murakkab va ko‘p qirrali ekanligini ko‘rsatdi. Tahlil qilingan manbalar va adabiyotlar asosida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi.

Birinchidan, Xiva xonligida ayollar qonunan mulkka egalik qilish, meros olish va uni tasarruf etish huquqiga ega bo‘lganlar. Shariat qoidalari ayollarga merosdan erkak ulushining yarmini ajratgan bo‘lsa-da [1, B. 74], amalda bu ulush ko‘chmas yer, bog‘-ro‘g‘or, chorva va uy-ro‘zg‘or buyumlari ko‘rinishida berilgan. Vaqf hujjatlari tahlili shuni ko‘rsatadiki, xon oilasi va yuqori tabaqa ayollari nafaqat meros, balki xayriya mulklarini (vaqf) tashkil etish va boshqarishda faol ishtirok etganlar [1, B. 89; 4, B. 28]. Ushbu ayollar o‘z nomlariga karvonsaroylar, do‘konlar va tegirmonlar sotib olgan yoki hadya qilgan, ularni ijaraga berib yoki mustaqil boshqarib, daromad olishgan [4, B. 34].

Ikkinchidan, ayollarning iqtisodiy faolligi ijtimoiy tabaqaga qarab keskin farqlangan. Savdogar va ruhoniy oilalar ayollari ko‘proq mol-mulk boshqaruvi va savdo bitimlari bilan shug‘ullangan bo‘lsa, oddiy xotin-qizlar asosan qo‘l mehnati, kashtachilik, ipakchilik, gilamdo‘zlik va bozor savdosi orqali oila byudjetiga hissa qo‘shganlar [2, B. 56]. Vambery qayd etganidek, turkman va qoraqalpoq ayollari chorvachilik mahsulotlari va gilamlarni sotish orqali sezilarli daromad olgan, bu ularning iqtisodiy mustaqilligini oshirgan [3, B. 132–135]. Shahar ayollari esa tikuvchilik va zargarlik kabi hunarmandchilikda faol bo‘lgan, ba’zilari o‘z ustaxonalariga egalik qilgan [2, B. 62].

Uchinchidan, mulk huquqi va iqtisodiy faollik amalda erkak qarindoshlar – ota, er yoki katta aka-ukalarning nazorati ostida amalga oshirilgan. Sud hujjatlari shuni ko‘rsatadiki, ayollar katta hajmdagi mulkni sotish yoki garovga qo‘yish uchun ko‘pincha vasiy yoki erkak vakilning roziligini olishga majbur bo‘lganlar [4, B. 36]. Shunga qaramay, Xiva sudlarida ayollarning o‘z nomidan da’vo qilgani, hatto erkaklar bilan teng huquqli tarzda sudda ishtirok etganiga oid misollar mavjud [4, B. 34; 5, B. 118]. Bu holat Buxoro va Qo‘qon xonliklariga nisbatan Xivada ayollarning huquqiy holati nisbatan qulayroq ekanidan dalolat beradi, bunga qadimiy turkiy va zardushtiy urf-odatlarning saqlanib qolgani sabab qilib ko‘rsatilgan [5, B. 118–120].

To‘rtinchidan, tadqiqot Xiva xonligida ayollarning iqtisodiy faolligiga doir miqdoriy ma’lumotlar juda kam ekanligini, aksariyat ma’lumotlar sifatli va etnografik xarakterga ega ekanligini aniqladi. Bu holat ayollarning iqtisodiy ishtirokini to‘liq baholashni qiyinlashtiradi, biroq arxiv hujjatlari va vaqf daftarlarining bosqichma-bosqich o‘rganilishi ushbu bo‘shliqni to‘ldirishga xizmat qilmoqda [8, B. 26]. Xususan, Qozonchi tomonidan tahlil qilingan 200 dan ortiq hujjat ayollarning ko‘char va ko‘chmas mulk sotib olish, ijaraga berish va sovg‘a qilish kabi bitimlarda mustaqil subyekt sifatida qatnashganini isbotladi [4, B. 28–30].

Beshinchidan, ayollarning iqtisodiy faolligi ularning ijtimoiy mavqei va oilaviy ahvoliga bevosita bog‘liq bo‘lgan. Beva va ajrashgan ayollar, shuningdek, farzandsiz qolgan ayollar ko‘pincha o‘z mulkini boshqarishda ko‘proq erkinlikka ega bo‘lganlar, chunki ular erkak vasiysiz qolgan yoki o‘z nomidan harakat qilishga majbur bo‘lganlar [5, B. 122]. Aksincha, turmush qurgan ayollarning mol-mulkini eri boshqargan bo‘lsa-da, shariat ularning shaxsiy mahr va hadya mulklarini daxlsiz deb hisoblagan [1, B. 76]. Umuman olganda, Xiva xonligida ayollarning mulk huquqi va iqtisodiy faolligi diniy qonunchilik, mahalliy urf-odatlar va ijtimoiy-iqtisodiy omillarning murakkab chigalligi

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

sharoitida shakllangan. Ayollar qonunan mulkiy mustaqillikka ega bo‘lsalar-da, bu huquq ijtimoiy norma va patriarxal munosabatlar bilan doimiy ravishda chegaralangan. Tadqiqot natijalari Markaziy Osiyo xonliklari tarixida gender munosabatlarini qayta ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi va kelgusida ushbu mavzuni arxiv materiallari, xususan, qozilik daftarlari va xo‘jalik yozuvlari asosida chuqurroq o‘rganishni taqozo etadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Xiva xonligidagi ayollarning iqtisodiy faolligi ularning jamiyatdagi o‘rnini faqat “passiv” deb baholash noto‘g‘ri ekanini, ular iqtisodiy hayotning faol ishtirokchilari sifatida mulkka egalik qilgan, savdo va ishlab chiqarish bilan shug‘ullangan, shuningdek, ijtimoiy ta’minot va xayriya sohasida muhim rol o‘ynaganlar.

Muhokama

Ushbu tadqiqot natijalari Xiva xonligida ayollarning mulk huquqi va iqtisodiy faolligi masalasiga oid mavjud ilmiy qarashlarni sezilarli darajada boyitadi va ba’zi jihatlardan qayta ko‘rib chiqishga undaydi. Tadqiqot davomida aniqlangan asosiy jihat – ayollarning qonuniy mulkiy mustaqilligi bilan amaliyotdagi patriarxal cheklovlar orasidagi ziddiyat bo‘lib, bu holat nafaqat Xiva, balki butun Markaziy Osiyo O‘rta asr jamiyatlari uchun xos bo‘lgan [5, B. 120]. Ushbu ziddiyat shuni ko‘rsatadiki, islom huquqidagi “mulkni mustaqil tasarruf etish” tamoyili ayollarga berilgan huquqlar bilan ularning ijtimoiy normalar asosida cheklanishi bir-biriga parallel mavjud bo‘lgan [2, B. 58–60]. Qozonchi tomonidan sud va vaqf hujjatlari asosida isbotlangan ayollarning bitim tuzish va sudda ishtirok etishidagi faolligi [4, B. 28–34], Muxammadjonovning ayollarning huquqiy holati boshqa xonliklarga nisbatan qulayroq degan xulosasini [5, B. 118] tasdiqlaydi. Biroq bu qulaylik nisbiy bo‘lib, u asosan yuqori tabaqa va beva ayollarga xos bo‘lgan, qolgan ayollar esa erkak qarindoshlarining nazorati ostida iqtisodiy faoliyat yuritgan [1, B. 76]. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, Vambery qayd etgan ko‘chmanchi ayollarning iqtisodiy mustaqilligi [3, B. 135] o‘troq aholi ayollariga nisbatan ancha yuqori bo‘lgan, bu esa xo‘jalik turining gender munosabatlariga ta’sirini ko‘rsatadi. Tadqiqotning muhim cheklovlaridan biri – arxiv hujjatlarida ayollarning nomi ko‘pincha erkak vasiylar orqali qayd etilganligi sababli ularning mulkiy ishlardagi haqiqiy ishtiroki to‘liq aks etmagan [8, B. 26]. Shu bois, manbalarda ko‘rinadigan rasmiy huquqlar bilan ayollarning kundalik iqtisodiy amaliyoti o‘rtasida sezilarli farq bo‘lishi mumkin. Kelgusida bu farqni bartaraf etish uchun mahalliy xo‘jalik daftarlari, nikoh shartnomalari va meros daftarlarini keng jalb qilish zarur [7, B. 47].

Bundan tashqari, tadqiqot natijalari zamonaviy gender tarixi uchun muhim ahamiyatga ega: Xiva misolida ko‘rinadiki, diniy qonunchilik ayollarga muayyan huquqlar bersa-da, ijtimoiy mentalitet va urf-odatlar bu huquqlarni amalda cheklab qo‘ygan. Bu esa huquq va amaliyot o‘rtasidagi tafovutni tarixiy tahlil qilishda hisobga olish lozimligini ko‘rsatadi [6, B. 14]. Shu bilan birga, ayollarning iqtisodiy faolligi ularning jamiyatdagi passiv roli haqidagi stereotiplarni yengishga yordam beradi va ularni iqtisodiy jarayonlarning faol ishtirokchilari sifatida qayta baholashga undaydi.

Xulosa

Xiva xonligida ayollarning mulk huquqi va iqtisodiy faolligi masalasi murakkab va ziddiyatli hodisa sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, ayollar qonunan mulkka egalik qilish, meros olish, vaqfni boshqarish va savdo-sotiq bilan shug‘ullanish huquqiga ega bo‘lganlar. Xususan, yuqori tabaqa vakillari, shuningdek, beva va ajrashgan ayollar iqtisodiy faoliyatda nisbatan katta mustaqillikka ega bo‘lganlar. Etnik xilma-xillik ham muhim rol o‘ynagan – ko‘chmanchi ayollar gilamdo‘zlik va chorvachilik mahsulotlari savdosi orqali o‘troq ayollarga nisbatan kengroq imkoniyatlarga ega bo‘lganlar Shu bilan birga, bu huquqlar amalda patriarxal munosabatlar va ijtimoiy urf-odatlar tufayli cheklanib qolgan. Ayollar katta mulkiy bitimlar uchun erkak qarindoshlarining

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

roziligini olishga majbur bo‘lgan, sud hujjatlarida ham ular ko‘pincha vasiylar orqali qayd etilgan. Shunga qaramay, arxiv manbalari ayollarning sudda da’vogar va javobgar sifatida faol ishtirok etganini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, Xiva xonligidagi ayollarning iqtisodiy roli ularni faqat “passiv” deb baholash noto‘g‘ri ekanini ko‘rsatadi. Ular mulkka egalik qilgan, savdo va hunarmandchilik bilan shug‘ullangan, xayriya ishlarida qatnashgan. Bu masalani chuqurroq o‘rganish Markaziy Osiyo tarixida gender munosabatlarini yanada ob’ektiv yoritishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. Ahmadov B. Xiva xonligi tarixi. – Toshkent: Fan, 1998. – 320 b.
2. Yo‘ldoshev H. O‘rta Osiyo xonliklarida ijtimoiy munosabatlar (XIX asr). – Toshkent: O‘zbekiston, 2003. – 240 b.
3. Vambery A. Xiva va Buxoro (ingliz tilidan tarjima). – Toshkent: Adabiyot, 1994. – 210 b.
4. Qozonchi Sh. Xiva xonligida ijtimoiy tabaqalar // O‘zbekiston tarixi jurnali, 2007, №4. – B. 26-38.
5. Muxammadjonov M. Markaziy Osiyo ayollari tarixi ocherklari (XVI–XIX asrlar). – Toshkent: Yangi asr, 2010. – 192 b.
6. Asqarov A. Tarix tadqiqotida metodologiya muammolari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2005. – 208 b.
7. Boboyev H. Tarixiy manbashunoslik (O‘rta Osiyo). – Toshkent: TDPU, 2008. – 164 b.
8. Karimov R. Xiva arxiv hujjatlari: tarkibi va tadqiq imkoniyatlari // Arxivshunoslik jurnali, 2012, №2. – B. 20-32.